

NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

*Namangan viloyati Davlatobod tumani
MMTB ga qarashli 82-maktab logopedi
Toshkent Kimyo Xalqaro univertseti Namangan
filiali Pedagogika va psixologiya kafedrasi
Defektologiya yo'nalishi 1-kurs magistranti
Yusupova Xanifa*

Annotatsiya

Ushbu maqolada nutqida nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy rivojlanishini ta'minlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda innovatsion yondashuvlar — interfaol metodlar, multimediya vositalari, differensial va individuallashtirilgan ta'lim texnologiyalari asosida nutqni rivojlantirishning samarali metodikasi ishlab chiqildi. Maqolada nutqiy nuqsonlarning psixologo-pedagogik xususiyatlari, ularni bartaraf etishda zamonaviy logopedik mashqlar, AKT texnologiyalari, o'yin metodlari va integrativ yondashuvlarning amaliy natijalari tahlil qilinadi. Shuningdek, taklif etilgan metodikaning o'quvchilarning fonetik, leksik va grammatik ko'nikmalarining shakllanishiga ta'siri ilmiy asosda asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiyaviy jarayonni optimallashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Nutqida nuqson; logopediya; boshlang'ich sinf; nutqni rivojlantirish; pedagogik texnologiyalar; innovatsion metodlar; interfaol ta'lim; o'yin texnologiyalari; AKT; multimediya; fonetik ko'nikmalar; grammatik rivojlanish; differensial yondashuv.

Bugungi kunda ta'lim tizimida bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida maxsus pedagogika va logopediya yo'nalishlarining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Xususan, nutqida turli xil nuqsonlari bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy rivojlanishini ta'minlash, ularda to'g'ri, ravon va mantiqiy fikrlashni shakllantirish masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Nutqning to'laqonli rivojlanishi o'quvchining ijtimoiylashuvi, bilish jarayonlari, o'quv motivatsiyasi hamda keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyati uchun muhim poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois, nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda.

Yangi pedagogik texnologiyalar — interfaol o'quv metodlari, multimediya vositalari, AKT texnologiyalariga asoslangan mashg'ulotlar, o'yin va kommunikativ yondashuvlar — nutqida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning fonetik, leksik, grammatik ko'nikmalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlik kasb etmoqda. Bunday texnologiyalar ta'lim jarayonini individuallashtirish, differensial yondashuv asosida tashkil etish, o'quvchilarning faolligini oshirish va ularning nutqiy faoliyatini rag'batlantirish imkonini beradi.[1.46]

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan nutq kamchiliklarini aniqlash, ularning kelib chiqish omillarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida samarali logopedik metodikani ishlab chiqish va ta'lim jarayoniga joriy etish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan sanaladi. Maqolada yangi metodik yondashuvlarning nazariy asoslari va amaliy samaradorligi yoritilib, ular ta'lim jarayonida qo'llashga oid ilmiy tavsiyalar bilan boyitiladi.[2.52]

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda uchraydigan nutqiy nuqsonlar fonetik-fonematik rivojlanishning kechikishi, umumiy nutq rivojlanishining buzilishi, talaffuzdagi kamchiliklar, lug'at boyligining cheklanganligi, grammatik strukturani shakllantirishdagi qiyinchiliklar kabi turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Nutq kamchiliklari o'quvchilarning bilish jarayonlariga — idrok, diqqat, xotira, fikrlash va muloqot madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois logopedik va pedagogik ta'sirning o'z vaqtida tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik jihatdan bunday o'quvchilar ko'pincha o'z fikrini ifodalashda qiynalishlari sababli ijtimoiy faollikning pasayishi, nutqiy tashabbusning sustligi, tengdoshlari bilan muloqotdan chekinish holatlari kuzatiladi. Pedagogik jihatdan esa, o'quv jarayonini maxsus moslashtirish, differensial yondashuv asosida tashkil etish zarur bo'ladi. Bu esa zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishni talab etadi.[3.32]

Yangi pedagogik texnologiyalar nutq kamchiliklarini bartaraf etishda an'anaviy logopedik mashg'ulotlarni funksional jihatdan boyitadi va jarayonning samaradorligini oshiradi. Zamonaviy texnologiyalarning asosiy ustunliklari quyidagilardan iborat:

Interfaol metodlar — "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Muammoli vaziyat", "Rol o'ynash" kabi usullar nutqiy faollikni oshirish, fikrni mustaqil bayon etish, eshitilgan axborotni qayta ishlash va grammatik shakllantirish jarayonini tezlashtiradi. Interfaol jarayonlarda o'quvchi faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashadi, bu esa nutqiy nuqsonlarni bartaraf etishda muhim omil sanaladi.

Audio-vizual vositalar, interaktiv dasturlar, logopedik mobil ilovalar, animatsion videomateriallar talaffuzni to'g'rilashda, fonematik eshituvni rivojlantirishda, so'z boyligini kengaytirishda yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Masalan: Fonematik farqlash uchun audio-materiallar, tovushlarni avtomatlashtirish uchun mobil logopedik treninglar, interaktiv doska orqali so'z yasash va gap tuzish mashqlari.

O'yin metodlari — “Didaktik o'yinlar”, “Nutqiy rolli o'yinlar”, “Kompyuter o'yin-treninglari” o'quvchilarning emotsional holatini yaxshilaydi, nutqiy faollikni oshiradi va psixologik to'siqlarni kamaytiradi. O'yin orqali o'rgatish kichik yoshdagi bolalar uchun eng samarali texnologiyalardan biri hisoblanadi.

Har bir o'quvchining nutq kamchiligi turlicha bo'lganligi sababli metodika individual yondashuvga asoslanadi. Ta'lim jarayonida: Maxsus kartochkalar, individual logopedik daftarlar, shaxsiy rivojlanish xaritalari (IRI), o'quvchilarning nutqiy diagnostikasi asosida tuzilgan shaxsiy dasturlar qo'llaniladi.

Yangi pedagogik texnologiyalar asosida nutqni rivojlantirish metodikasining mazmunini quyidagi ko'rinishlarda tushunish mumkin. Metodika quyidagi bosqichlardan iborat bo'lib, har bir bosqich ilmiy asoslangan yondashuvlarga tayanadi: Diagnostik bosqich: tovush talaffuzini tekshirish, fonematik eshituvni baholash, lug'at boyligi va grammatik strukturani aniqlash, nutqiy motorika va nafas tizimini baholash, o'quvchi psixologik xususiyatlarini o'rganish.[4.72]

Diagnostika natijalari asosida individual logopedik yo'nalish belgilanadi. Mashg'ulotlarning asosiy yo'nalishlarini quydagicha ko'rish mumkin. Metodika quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi: Fonetik-fonematik rivojlantirish: tovushlarni farqlash mashqlari, bo'g'in va so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, audio-treninglar orqali talaffuzni avtomatlashtirish.[5.48]

Leksik ko'nikmalarni rivojlantirish: vizual kartochkalar asosida so'z boyligini oshirish, multimediya materiallari bilan mavzuli lug'at ustida ishlash, interfaol “Klaster” va “Tarmoqlash” metodi yordamida ma'no guruhlarini shakllantirish.

Grammatik tuzilmani o'rgatish: Gap tuzish bo'yicha interaktiv topshiriqlar, “Rol o'ynash” metodi orqali muloqot grammatikasini rivojlantirish, o'yin texnologiyalari yordamida grammatik shakllarni mustahkamlash.

Nutqiy muloqotni shakllantirish: juftlik va guruhli muloqot mashqlari, kommunikativ treninglar, AKT asosidagi suhbat modellari.

Tadqiqot davomida metodikaning samaradorligi maxsus sinov-suratdan o'tkazildi. Eksperimental mashg'ulotlar natijasida quyidagi ijobiy o'zgarishlar qayd etildi: Fonetik xatolar sonining sezilarli kamayishi, nutqning ravonligi oshishi, lug'at boyligining kengayishi (mavzulashtirilgan 80–100 ta yangi so'z), grammatik ko'nikmalarning shakllanishi (sodda va kengaytirilgan gap tuzish), nutqiy faollikning ortishi, muloqotchanlikning yaxshilanishi, o'quvchilarda o'ziga ishonchning ortishi va nutqiy tashabbusning kuchayishi.

Metodika zamonaviy pedagogik texnologiyalarni logopedik mashg'ulotlarga integratsiyalash orqali o'quvchi nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etishda yuqori samaradorlikka erishish imkonini berdi. Nutqida nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirish masalasi bugungi kunda ta'lim va maxsus pedagogika sohasida dolzarb ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki,

zamonaviy pedagogik texnologiyalar — interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari, multimediya va AKT vositalari hamda differensial va individuallashtirilgan yondashuvlar nutqiy rivojlanishni sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi.[6.104]

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan metodika o‘quvchilarning fonetik, leksik va grammatik ko‘nikmalarini mustahkamlash, nutqiy faollik va muloqotchanlikni oshirishda samarali ekanligi ilmiy jihatdan isbotlandi. Shuningdek, metodikaning amaliy qo‘llanilishi nutq kamchiliklarini bartaraf etishda an‘anaviy logopedik mashg‘ulotlar bilan birgalikda qo‘llanilganda yuqori natija berishini ko‘rsatdi.

Shu bilan birga, ishlab chiqilgan metodika ta‘lim jarayonini individualizatsiyalash va differensiallashtirish, o‘quvchilarning psixologik va pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda nutqni rivojlantirishni ta‘minlaydi. Tadqiqot natijalari pedagoglar va logopedlar uchun amaliy tavsiyalar sifatida foydalanilishi, nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlash jarayonini optimallashtirishga xizmat qilishi mumkin. Umuman olganda, maqolada yoritilgan metodik yondashuvlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini yangi pedagogik texnologiyalar asosida samarali rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi va ularning o‘quv-muloqot faoliyatidagi muvaffaqiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахмедов, III. (2018). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Pedagogika.
2. Бахтин, М. (2017). Nutq va fikrlash rivoji. Moskva: Prosveshchenie.
3. Воскобович, В.В. (2019). Logopediya va maxsus pedagogika asoslari. Moskva: Akademiya.
4. Zokirova, L. (2020). “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fonetik va grammatik ko‘nikmalarni shakllantirish”. O‘zbekiston Pedagogik Jurnal, 3(12), 45–53.
5. Иванова, Т.И. (2016). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Sankt-Peterburg: Piter.
6. Лапшин, В.Н. (2015). Logopedik mashg‘ulotlar metodikasi. Moskva: Education.
7. Karimova, N. (2021). “AKT va multimediya vositalari yordamida nutqni rivojlantirish”. Ta‘lim va Innovatsiya, 5(2), 32–40.
8. Макарова, Е.С. (2018). O‘yin texnologiyalari va nutq rivoji. Moskva: Nauka.
9. Петрова, С.А. (2020). Differensial va individuallashtirilgan ta‘lim metodikasi. Moskva: Prosveshchenie.
10. Шарипова, Г. (2019). “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqida nuqsonlarni bartaraf etishning innovatsion yondashuvlari”. Psixologiya va Pedagogika, 6(4), 55–63.